

Wel gekookte aardappels, geen gekookte soep

Het bijvoeglijk gebruik van voltooid deelwoorden

De gekomen loodgieter is raar Nederlands. *De gekookte soep* ook. Blijkbaar kunnen *gekomen*, *gekookt* en andere voltooid deelwoorden niet altijd probleemloos bijvoeglijk worden gebruikt. Hoe komt dat?

ELS ELFFERS, SIES DE HAAN EN INA SCHERMER

Een meisje dat verdwaald is, kun je heel goed *het verdwaalde meisje* noemen. En een overhemd dat gewassen is, is *het gewassen overhemd*. Maar een meisje dat gelachen heeft, duid je niet aan met *het gelachen meisje*, en een jongen die geschaatst heeft niet met *de geschaatste jongen*. Hoe zit dat? Heel eenvoudig: alleen het voltooid deelwoord van een werkwoord dat wordt vervoegd met *zijn* kun je bijvoeglijk gebruiken; bij werkwoorden met *hebben* is het onmogelijk. *Verdwalen* vervoeg je met *zijn* ('Het meisje is verdwaald'), dus *het verdwaalde meisje* is goed; *lachen* vervoeg je met *hebben* ('Het meisje heeft gelachen'), dus *het gelachen meisje* is ongrammaticaal.

Maar het is minder simpel dan het lijkt, want er zijn ook deelwoorden die tot de 'zijn-groep' behoren en waarvan bijvoeglijk gebruik toch ongemakkelijk aanvoelt. Wat bijvoorbeeld te denken van *de gekomen loodgieter* naast *de loodgieter is gekomen*, of van *de gemaakte soep* naast *er is soep gemaakt*? Trouwens, ook *de gekookte soep* en *de betaalde loodgieter* doen vreemd aan, evenals *de over het meer geschaatste jongen* (naast *de jongen is over het meer geschaatst*). Hoe komt het dat dit wringt?

■ 'LICHTE' WERKWOORDEN

Om te beginnen met *de gekomen loodgieter* en *de gemaakte soep*: werkwoorden als *komen* en *maken* hebben een betrekkelijk vage betekenis en kunnen daardoor op heel verschillende manieren gebruikt worden; het worden wel 'lichte' werkwoorden genoemd. Verge-

lijk bijvoorbeeld: *we komen graag (logeren)*, *je komt te laat*, *het komt in orde*, *dat komt ervan* en *dat komt doordat ...* En: *hij maakt striptekeningen*, *kunt u dit horloge maken?*, *zij maakte een buiging*, *maak dat je wegkomt* en *dat heeft te maken met ...* Zoals uit deze voorbeelden blijkt, zijn zulke werkwoorden vaak onderdeel van min of meer vaste verbindingen, waarin hun betekenis als het ware 'oplost' – zoals bij *een buiging maken*, dat 'buigen' betekent. Woorden met een vage betekenis zijn op zichzelf genomen niet erg informatief, en als ze dan ook nog eens bijvoeglijk worden gebruikt, valt dat extra op. Vandaar dat *de gekomen loodgieter* en *de gemaakte soep* raar aandoen. Worden er elementen toegevoegd die de betekenis preciezer maken, dan gaat het beter. Vergelijk bijvoorbeeld: *de te laat gekomen loodgieter* en *de zojuist gemaakte soep*, waar niets mis mee is. Net zomin als met *de gearriveerde loodgieter*, want hoewel *arriveren* en *komen* vrijwel hetzelfde betekenen, is *arriveren* geen licht werkwoord.

Hoe zit het nu met *de gekookte soep* (naast *er is soep gekookt*) en *de betaalde loodgieter* (naast *de loodgieter is betaald*)? Ook *koken* en *betalen* zijn geen lichte werkwoorden en toch maken deze combinaties een vreemde indruk. Hier speelt een rol dat begrippen als 'gekookte soep' en 'betaalde loodgieter' in onze belevingswereld wat moeilijk te plaatsen zijn. Want elke soep is gekookt, en geen enkele loodgieter werkt gratis. Het ligt anders bij bijvoorbeeld 'gekookte aardappels' en 'betaalde oppas': gekookte aardappels zijn iets anders dan gebakken of gestoomde aardappels, en een betaalde oppas onderscheidt zich van een oppas die gratis komt, zoals een oma.

■ HANDELING

Een apart probleem vormt *de over het meer geschaatste jongen*. *Schaatsen* is geen licht werkwoord en er is alle reden om aan te nemen dat 'een jongen die over het meer geschaatst is' goed te plaatsen is in onze belevingswereld, want het gaat waarschijnlijk om een

jongen die een bijzondere prestatie heeft geleverd. Waarom dan toch twijfel over dit bijvoeglijke gebruik?

Schaatsen wordt, net als bijvoorbeeld *zwemmen* en *rijden*, alleen met *zijn* vervoegd als het gecombineerd is met een richtingbepaling ('Hij is naar huis geschaatst'). Aangenomen wordt dat dan het begrip 'plaatsverandering' centraal staat, terwijl bij vervoeging met *hebben* ('De jongen heeft geschaatst') gefocust wordt op de handeling van het schaatsen zelf. Het verschil is subtiel: ook bij *de jongen is over het meer geschaatst* is het handelingsaspect niet helemaal uit beeld. Misschien dat daardoor de gedachte aan het echt 'handelende' *schaatsen* meespeelt – het *schaatsen* dat wordt vervoegd met *hebben*, en dat – dus – geen bijvoeglijk gebruikt voltooid deelwoord toelaat (*de geschaatste jongen* is ongrammaticaal). Het zou kunnen dat dit het twijfelachtige karakter van *de over het meer geschaatste jongen* verklaart, temeer omdat *de in de fuik gezwommen vissen* en *de in de sloot gereden automobilist* volkomen acceptabel zijn. Hier kan de 'hebben-variant' van de werkwoorden geen rol spelen, want er is geen sprake van een 'handeling' van de vissen, noch van de automobilist (aangenomen dat die niet opzettelijk in de sloot gereden is).

De regel dat het bijvoeglijk gebruik van voltooid deelwoorden alleen mogelijk is bij werkwoorden die worden vervoegd met *zijn*, kent dus zo zijn beperkingen. Het voltooid deelwoord moet betekenisrijk (niet 'licht') zijn, en onderscheidend, en de handeling moet op de achtergrond staan. Anders is er discussie mogelijk, bijvoorbeeld over *de gemaakte soep*, *de gekookte soep* en *de over het meer geschaatste jongen*. ■

Tijdens de jaarvergadering van Onze Taal op 3 juni jl. hield Els Elffers een lezing die gebaseerd was op dit artikel. Vorig jaar verscheen er een uitgebreide, wetenschappelijke versie van dit stuk in *Between West and East. Festschrift for Wim Honselaar* (Uitgeverij Pegasus).